

UOT 82.

Əfsanə Bayramova

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti, 115

ecabrayilzade@gmail.com

AVESTA VƏ "ALOV" KONSEPTİ

Açar sözlər: *Avesta, od, Zərdüşt, din, xeyir, şər.*

Key words: *avesta, fire, Zoroaster, religion, good, evil.*

Ключевые слова: *Авеста, огонь, Зороастр, религия, добро, зло.*

Alov konseptini tədqiq edərkən Avesta üzərində tədqiqat aparmamaq yəqin ki, doğru olmaz. Avesta – zərdüştlüyün ən böyük tarixi abidəsi hesab olunur. "Avesta" sözünün mənası tam mənada izah olunmasa da, tədqiqatçılar onu qayda-qanun toplusu, hətta qanunun özü hesab edirlər. Avestanın bir neçə əsrə yaranması ehtimal olunur. Bu böyük əsərin əsasını təşkil edən "Qatlar" (Nəğmələr) Zərdüşt peyğəmbərin fərdi yaradıcılıq məhsulu kimi qiymətləndirilir. "Avesta" və zərdüştlük haqqında Qədim Romanın, Yunanistanın, o cümlədən Azərbaycanın, İranın, Orta Asiyanın, Babilistanın çoxsaylı mənbələrində, ərəb, fars və avropa dillərində məlumatlar verilir. "Avesta"nın əsas səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada – Xeyir və Şər, Həqiqət və Yalan bir-birinə qarşı qoyulur. Bu mübarizədə insanın rolu danılmazdır və onun əsas silahı xeyir əməldir. "Avesta"da yalançılığa acınacaqlı, çirkin bir əməl kimi qaşı çıxılır. Zərdüştlyün bu müqəddəs kitabında təbii ki, ən əsas məfhumlardan bəlkə də birincisi od, atəş hesab olunurdu. "Zərdüşt dininin əsas müddəası ondan ibarət idi ki, dünyada bir-biri ilə daimi vuruşan iki qüvvə vardır. Bunlardan biri xeyir – Hörmüzd (Ahura-Məzda), digəri isə şər – Əhriməndir (Anqara-Maynyu). Zərdüştün dini təlimində baş ilahi qüvvə Hörmüzddür ki, onu od təmsil edir. Zərdüşt dininə inananlar atəşgədələr tikir, orada od yandırır və bu odu qoruyub saxlayırdılar. Onlara görə od müqəddəs bir qüvvədir, o, daima yanmalı və təbiətdə mövcud olan napak ünsürlərdən qorunmalıdır. Zərdüşt dininə inananlara görə, həyatın əsasını təşkil edən su, od, torpaq və havadır (külək). Onlar bu dörd ünsürü müqəddəs hesab edib, onların daima təmiz qalmasına səy göstərirdilər. Zərdüşt dininə inananlar odu göstərdiyimiz dörd ünsür içərisində ən müqəddəs baş ilahi və ulvi qüvvə hesab edirdilər. Onlar oda sitayiş edir, qarşısında səcdə qılıb, dua oxuyur və onun şərəfinə qurbanlar verirdilər.

Maqlar xalqın başına gələn bütün müsibət və fəlakətləri qəddar ruhun, Əhrimənin üzərinə yıxırdılar. Onlar mövcud ictimai quruluşun ilahi fəvqəlbəşər bir mənşəyə malik olduğunu təbliğ edirdilər” [4]. Göründüyü kimi od baş ilahi qüvvəni ifadə edir. Və odu qorumaq yanmasını təmin etmək əsas peşə hesab olunur. Od yanmalıdır ki təbiətdəki şər, çirkli olan bütün əməlləri yandırır məhv etsin. Onlar oda qurbanlar verirdilər hətta bəzən bu qurbanlar insanların özləri belə ola bilərdi. “*Herodot.Tarix. əsərinin I kitabında yazır: Ahura Mazda dinində müqəddəs od əbədi hesab edilir, ona görə də iranlılar atəş yandırmazlar*” [1, s.8].

“*Zərdüşt dini ədəbiyyatında deyilir: – İlk yaranışda od yarandı və üç hissəyə bölündü: bir hissəsi Gəzən yerinə düşdü. Bu, şahların və döyüşçülərin odu hesab edilirdi. Sasani şahları başlarına tac qoyduqda bu odu ziyarət etməyə gedərdilər. Burada olan Azərgəşəsp atəşgədəsini bütün odların mənbəyi bildirdilər. İkinci od hissəsi Azərfrənbəğ adlanır. Bu od din başçılarının odu idi və Karyan (Fars) adlanan yerdə düşmüşdür. Üçüncüsü isə kəndlilərin odu olub Rivənd Nişapur adlanan yerə də düşmüşdür. Bu üç atəşgədədən hər biri müəyyən cəhətdən müqəddəs sayılırdı. Azərgəşəsp Gəzən atəşgədəsi Zərdüştün doğulduğu yer olduğu üçün daha müqəddəs hesab edilirdi*” [2,s.5].

Yuxarıdakı qeyddən də məlum olduğu kimi, Zərdüştlükdə ilk yaranan məfhum oddur və insanlar da odun meydanagəlmə yerlərinə görə qruplaşmış, təbəqələşmişdir.

Zərdüştün vətəni haqqında müxtəlif fikirlər vardır. Çox böyük ehtimal ki, İranın şərqi vilayətləri, Orta Asiya zərdüştün vətəni hesab olunur. Hətta Azərbaycanı Zərdüştün ana vətəni hesab edən alimlərdə az deyildir. “*Əbəs yerə Azərbaycanı. Odlar ölkəsi adlandırmayıblar. Fravaşi himnində (Yəşt 13. Fərvər dinyəşt.)deyilir: Fravaşi-dindar Atarpata ehtiram göstəririk. Bu yəştdə Atarpat – atəş atası, Atarvan – od qoruyan anlamını verir*” [1, s.11].

Professor Ramazan Qafarlı da “Avesta”nın vətəninin Azərbaycan olduğunu qeyd edir. “XVIII-XX yüzilliklərə aid Avropa mənbələrində atəşpərəstlərin baş ziyarətگاهی isə Bakıda göstərilir. Eləcə də hal-hazırda dünyada üç yerdə Zəratuştr məbədi mövcuddur: Bombeydə, İranda (Cənubi Azərbaycanda) və Suraxanıda. Və ən müqəddəsi yenə də Azərbaycandakılar sayılır” [2, s. 232].

İran ədəbiyyatçılarından Məhəmməd Muin də bir çox əsərlərini Avestaya həsr etmişdir. M.Muin odun əhəmiyyətini qeyd etdikdən sonra belə bir nəticəyə gəlir ki: “*Arilər oda başqa tayfalardan daha artıq hörmət edirdilər. Ümumiyyətlə, mənbələrin göstərdiyinə görə, od müxtəlif dini əqidələrə malik olan insanların həyatında da mühüm rol oynamışdır*” [1, s.11]. İranın geniş ərazilərində və Güney Azərbaycan ərazisində yaşayan Azərbaycan türklərinin də həyatında od mühüm yer tutsa da onlar arasında daha çox Tanrıçılıq yayılmışdır.

Qeyd etdiyimiz kimi "Avesta"da alov, od, atəş ən uca, ən dəyərlı məf-huma dəlalət edir. Hətta oda olan hörmət Zərdüştlərin Atəşpətəst adlandırıl-mağına səbəb olmuşdur. Burda ən önəmli fikirlərdən biri də ondan ibarətdir ki, Zərdüştlər məbədlərində odu sönməyə qoymurlar. Bu, eynilə ibtidai icma quruluşunu xatırladır. Paleolit dövründə ilk insanlar da odla tanış olduqdan sonra od başında toplanır və odu sönməyə imkan vermirdilər. Zərdüştlükdə odun əhəmiyyətini ifadə edən daha başqa fikrə də diqqət edək: "Zərdüştlik-də odun və od kultunun əhəmiyyətini qiymətləndirməmək mümkün deyildir. Avestada və zərdüştlikdə od o qədər böyük rol oynamışdır ki, zərdüştləri çox zaman – atəşpərəstlər adlandırırlar. Od (Atar, sonralar Azər) ilahi əda-lətin – Artanın (Avestada Aşa) ifadəsi, yaxud simvolu hesab olunurdu. Zər-düştü səcdəgahlarında odu sönməyə qoymur, ona səcdə edilir, onun şərəfinə məbədlər ucaldılırdı" [1, s.17].

Mövzuya "Avesta"dan götürdüyümüz parçalarla davam edək. Təbii ki, bu nümunələrdə də oda, alovla olan dərin hörmət dolu fikirlər ifadə olunmuşdur.

"Yəsna, 31-ci Hat, "Əhnəvəydaqat" 3. Ağıl və **odunla** verəcəyin əcri, doğru dindən öyrəniləcək məsəlləri və ondakı göstərişləri, ey Məzda, öz di-linlə mənə söylə ki, öyrənib bütün insanları yeni dinə gətrim" [1, s.30].

Diqqət etsək görərik ki, od ağılla eyni dərəcəyə qoyulur. Onların fik-rincə od onlara savab bəxş edə biləcək bir məfhumdur.

19. "Ey Əhura, sən iki qrupu mükafatlandıran zaman o adamın sözü-nə qulaq asmaq lazımdır ki, düzgün düşünsün, o ağıllı adamın sözünə ki, hə-yatın həkimidir. Ey Məzda, o adam ki, sən **alovlu odun** qarşısında sarsıl-madan danışır" [1, s.32]. Məzdanın odu alovu o qədər güclüdür ki, o düz-gün düşününən, həyat həkimi belə onun qarşısında sarsıla bilər.

"Yəsna, 34-cü Hat, "Əhnəvəydaqat" 4. Ey Əhura, doğruluq friştəsindən daha güclü olan **odundan**, vəd etdiyini o qüdrətli qüvvədən istəyirik ki, dostlara dinlik və rifah versin, düşməni isə, ey Məzda, bir əl işarəsi ilə əzaba, möhnətə uğratsın [1, s.39]. Əhura-Məzdanın odu doğruluq mələyindən daha güclüdür.

"Yəsna, 43-cü Hat, "Uştəvəydaqat" 4. Ey Məzda, mən səni o zaman qüdrətli və müqəddəs tanımaq istəyirəm ki, hər qrupun payını əlinə alıb ya-lanpərəstə, cəza və doğruluq sevənə mükafat verəcəksən. Bu, o zaman ola-caqdır ki, sən **odunun** güclənmiş **alovları** Əşa vasitəsilə mənə pak davra-nış qüvvəsi bağışlayacaqdır" [1, s.42]. Bu fikir isə İslamın axirət inancını xatırladır. Axirət günü insanlar qruplara ayrılacaq və hər kəsin əməllərinə görə mükafatı və cəzası əllərinə veriləcək. Bura da isə bu hesablaşmanın Məzdanın alovunun pak təmiz davranışlar bağışladığı gün olacağı bildirilir.

9. Səni pak tanıdım, ey Məzda Əhura, o zaman ki, Bəhmən mənim ya-numa gəlib soruşdu: "Özünü nə ilə tanıtdırmaq istəyirsən?" Cavabında de-

dim” Sənin odun qarşısında dua edib, bacardıqca doğruluq haqqında düşünməklə”. [1, s. 43]

Yəsna, 51-ci Hat “Vohuxşətraqat” 9. Ey Məzda, **qızarmış od** və dəmirdən iki tayfaya verəcəyin əvəzdən canlarda bir əlamət qoy: yalanpərəst üçün ziyan və doğruluq tərəfdarı üçün xeyir əlaməti. [1, s.70]

Hvarno himni . (Yəşt 19. Zəmyad-yəşt.)

50. .Ey ü.ağızlı Dahak!

Geri gəl! Toxunma ona!

Əgər sən

Bu əl.atmaza təcavüz etsən,

Yandıraram arxadan,

Həm sənin ağzından

Alışıb .ıxaram.

Sən daxil ola bilməzsən

Ahuranın verdiyi yerə,

Həqiqi dünyanı

Məhv etmək üçün!.

Hər iki pəncəsini

Qırdı, qopardı Dahakın

O qorxdu həyatı üçün,

*Çünkü **Od***

çox qorxulu idi.[1, s. 185]

“Avesta” da Mitra Himninə verilən şərhdə od məfhumu belə qeyd olunub “1. **Oda** Həqiqətlə Yalanı ən doğru yolla ayıran vasitə kimi ehtiram edir və o, Ahura Mazdanın oğlu hesab edilirdi. Doğru yol deyərəkən Həqiqətə gədən yol nəzərdə tutulur” [1, s. 210].

Vətrahna himninə həsr olunmuş şərhdə isə bu qeydləri görürük: “5. Haparasi – kiparis ağacı, həmişəyaşıl olmaqla ağaca oxşar ardıc kolu. Bu bitkidən Mərkəzi Asiyada bir çox xalqlarda Tanrını ətirli, xoş iy ilə mədh etməkdə istifadə olunurdu . Namadka, görünür, yaşıl, tər budaqlardır. Zərdüştü düşüncəyə görə müqəddəs atəşə, ancaq təmiz və quru odunu qoymaq olardı. Odunu xüsusi olaraq qurudur və sonra oda qoyurdular. **Oda** qoyulan yaş ağac sular üçün təhqir olardı. Zərdüştilər suların, torpağın, **odun**, yaradılan bütün yaxşılıqların təmiz saxlanılmasına borclu idilər” [1, s. 215].

Beləliklə, “Avesta” da alov, konseptinə olan münasibəti nəzərdən keçirmiş olduq. Qeyd olunanlarda da məlum olur ki, Zərdüştülkdə alov konseptinə dünyanın başlanğıcı, əsas hərəkətverici qüvvəsi, doğruluğun, təmizliyin dünyada yayılmasına vüsət verəcək yeganə və eyni zamanda ali bir qüvvə kimi yanaşılmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. AVESTA. Bakı, APOSTROFF., 2017, 236 s.
2. Qafarlı Ramazan. Mifologiya. Altı cildddə. İkinci cild. Ritual mifoloji dünya modeli. Bakı, "Elm və Təhsil", 2019, 432 s.
3. Milli Virtual-Elektron Kitabxananın e-nəşri. Bakı – 2016. 76 s.
4. <https://sesqazeti.az/news/mia/308758.html>

Afsana Bayramova

Summary

Avesta and the concept of "Fire"

The article discusses the meaning of the word Avesta. A certain part of the "Layers", which formed the basis of the "Avesta", which is considered an example of the individual creativity of the Zoroastrian prophet, was studied on the basis of the concept of flame. The human factor in the struggle between good and evil is also considered, which is the main content of the work. Of course, the focus is on the concept of fire, which is the main content of the Avesta. The idea of how the concept of fire enters the Avesta and in what sense fire is used is carefully considered. It was noted that the main representative of the fire was "Ahura Mazda". The concept of fire, which is of great importance in Zoroastrianism, is supposed to have first appeared in the Avesta. It has even been suggested that the place where fire first appeared and that these places are very important in Zoroastrianism. Thus, the idea of where Zarathushtra lived was basically formed. The idea that the Avesta was created in Azerbaijan, the Land of Fire, was also mentioned based on sources. Examples in the Avesta related to the lexeme fire and flame have also been studied by comparing their different meanings.

Афсана Байрамова

Резюме

Авеста и понятие «Огонь»

В статье рассматривается значение слова Авеста. Определенная часть «Слоев», которые легли в основу «Авесты», считающейся образцом индивидуального творчества зороастрийского пророка, изучалась на основе концепции пламени. Также рассмотрен человеческий фактор в борьбе добра и зла, что составляет основное содержание произведения. Разумеется, в центре внимания находится понятие огня, составляющее основное содержание Авесты. Тщательно рассмотрено представление о том, как понятие огня входит в Авесту и в каком смысле употребляется огонь. Отмечалось, что главным представителем пожара была «Ахура Мазда». Предполагается, что концепция огня, имеющая большое значение в зороастризме, впервые появилась в Авес-

те. Было даже высказано предположение, что место, где впервые появился огонь, и что эти места очень важны в зороастризме. Таким образом, в основном возникло представление о том, где жил Заратуштра. Идея о том, что Авеста была создана в Азербайджане, Стране огней, также упоминалась на основе источников. Примеры в Авесте, связанные с лексемой огня и пламени, также были изучены путем сравнения их различных значений.

Rəyçi: fil.f.d. A.Cəfərov

Redaksiyaya daxil olma: 15.10.2021

Təkrar işlənməyə göndərilmə: 03.11.2021

Çapa qəbul olunma: 19.11.2021